

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

JANKOVICS JÓZSEF

Gyöngyösi István családi irodalomtörténésze: Gyöngyös László

I.

Gyöngyös László (1861–1923), író, költő, újságíró, drámaszerző, irodalomtörténész és tanár irodalomtudományi munkásságának legjavát Arany János, Mikszáth Kálmán, de mindenekelőtt, a rokoni-érzelmi szálak alapján érthetően, ősének, a költő Gyöngyösi István életművének kutatására áldozta. A gömri alispán első feleségében, Baranyai Ilo-nában ismervén fel „saját ősanyját”,¹ a családja eredetét is Gyöngyösihez kötötte. Számos dokumentumközlése, levelek, oklevelek, birtokiratok, végrendelet, záloglevelek nyomán alakította ki a Gyöngyös–Horváth-család történetét, illetve a 17. századi versszerző életrajzi adatainak gyűjtögetésével és publikálásával megalapozta a róla szóló, monografikus igényű, biográfiai jellegű alapvető közleményét az *ItK* 1904-es évfolyamában, illetve az abból 1905 folyamán megjelent különnyomatban.²

Talán nem tévedünk túl nagyot, ha a több műfajban is igen termékeny, nagy művészi és tudományos ambícióval dolgozó és ilyen babérokra vágyó szerző alkotói tevékenységét minden jó szándékú törekvése ellenére is *kudarcnak* tartjuk. Valójában életműve egyik területén sem sikerült igazán pozitív fogadtatást, visszhangot kiváltania. Valószínűleg azért, mert nagy vállalkozásai rendre az amatőrség, a dilettantizmus jegyeit viselik magukon. Nem lehet véletlen, ha az esztétikai értékek feltárása helyett az életrajzi vonatkozásokra koncentráló, a pozitívizmus jegyében fogant, de annak módszereit elég gyenge színvonalon alkalmazó műveiben a szorgalmas, ámde adatait közlési céljainak megfelelően szelektálva csoportosító irodalomtörténészt a tudós szakma nem fogadta igazán be. A tudományos kutatói-oktatói hierarchiában olyannyira vágyott előrelépés érdekében tett próbálkozásai állandóan meghiúsultak.

1 BADICS Ferenc, *Megoldott problémák Gyöngyösi I. életrajzában*, *ItK*, 1928, 1–21, 6.

2 *Gyöngyösi István élete és munkái*, Budapest, 1905, 85.

Írásainak, szövegközléseinek fogadtatástörténetében sok a vitatkozó, elutasító elem. Lássuk most csupán – dióhéjban – a két legfontosabbat!

Az egyik, a minden bizonnyal legfájdalmasabb – s talán megfogalmazásában igazságtalanul éles – Gyöngyösy László szerencséjére ismeretlen maradt a kortársak és öelötte is. Babits Mihály *Arany mint arisztokrata* című dolgozatának vázlatáról, illetve a kész tanulmányról van szó, mely 1905–1906-ban készült, s amely Belia György kései közléséig kéziratban maradt.³ Ebben Babits Gyöngyösy László 1901-es *Arany János élete és munkái* című kötetére reflektál, de a háttérben meghúzódik az 1897-es *Arany János ifjúsága* ismerete is. A *Bolond Istók* Klárési-kalandjának (a debreceni deákoskodás után vándorszínésznek álló Bolond Istók erkölcsi nemességétől indítva visszautasítja a színésznő felajánlkozását, s ezt mint Arany János-i életrajzi eseményt és gesztust értékeli Gyöngyösy) kommentárja váltja ki Babits kíméletlen bírálatát. Arany versét segítségül hívva jellemzi Gyöngyösyt: „Ő csak bolond volt, de nem ostoba” – szól a verse Istókról. Gyöngyösy László azonban ostoba.”⁴

Babits másik kritikai megjegyzése már az egész Gyöngyösy-féle alkotói technikát és habitust elmarasztalja: „Egy hosszabb, és szorosan filológikus dolgozat mellékterményei ezek a gondolatok, melyek amannak mintegy filozófiai hátterét képezik. Keletkezésük magyarázhatja kissé polémikus formájukat: egy ily munka készülteinél annyi ostobaságon és únalmon, Gyöngyösy Lászlókon és Koltai Virgileken kell az embernek keresztülnie magát, hogy végre is keserű marad a szájaíze és hajlandó lesz általánosítani, gyalázatosan megfélekezvén a Lehr Albertek szerfelett hasznos és a Riedl Frigyesek igazán értékes munkájáról.”⁵

Badics Ferenc élesen támadó megjegyzéseivel bizonyára többször is találkozhatott életében Gyöngyösy László, ám rendkívül alapos és indokolt, komoly szakmai felháborodást sem nélkülöző összegző bírálatával nem ismerkedhetett meg. Badics az Irodalomtörténeti Társaság 1927. december 10-i ülésén olvasta fel, s az *ITK* 1928. évi első számában jelentette meg a már fentebb említett *Megoldott problémák...* című Gyöngyösi-tanulmányát. Gyöngyösy László azonban ekkor már négy éve nem volt az élők sorában.

A jeles Gyöngyösi-kutató és -szövegkiadó Badics e valóban fontos, életrajzi adatokat helyreigazító és téves személyazonosításokat tisztázó dolgozatában nem bánik kesztyűs kézzel Gyöngyösy László kutatói eljárásaival, szövegkiadói módszereivel: a Gyöngyösi-életrajz legsúlyosabb problémáinak eredetét tulajdonítja neki, sőt szándékos és tudatos

3 BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok*, I–II, összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta BELIA György, I, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, 788–807 (Babits Mihály Művei). – A vázlat és a kész mű kritikai kiadása: *Babits Mihály Arany Jánosról*, szerkesztette, válogatta, a szöveget gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta PIENTÁK Attila, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2003, 45–88 (Babits Könyvtár, szerk. SIPOS Lajos).

4 Uo., 80.

5 Uo., 77.

elhallgatást, szelektív forráskezelést és adatközlést állapít meg és marasztal el nála. „Gyöngyösy László azonban nem elégedett meg a bizonyítható tényekkel, hanem egyre merészebb és zavarosabb állításokkal lepte meg olvasóit” – írja,⁶ és a legfőbb vétkének azt tartja, hogy a *gömöri alispán* költő Gyöngyösi István életének eseményeit összekeverte az azonos nevű *hevesi szolgabíró*, majd *alispán* biográfiájának adataival – a két Gyöngyösi István életútja a valóságban ténylegesen keresztezte egymást. Ám mikor tévedésére valószínűleg ráébredt, akkor sem vallotta be hibáját, hanem a levéltári forrásokat – amelyekre Badics minden különösebb erőfeszítés nélkül rálelt – hiányosnak vagy teljesen elpusztultnak állítván továbbra is fenntartja álláspontját. Pedig a költő életében igen nagy fontosságú témakörben, katolizálásának kérdésében perdöntő a két személy különválasztása. Ugyanis a füleki fogságból Szelepcsényi György segítségével nem a költő, hanem a hevesi szolgabíró szabadulhatott ki, s ebben az esetben a költő évszázados neheztelést kiváltó konverziója és Szelepcsényi közbenjárása nem hozható olyan szoros és közvetlen összefüggésbe, mint korábban, éppen Gyöngyösy László téves azonosításának köszönhetően hitték! Gyöngyösy ezen akciója miatt lehet oly lesújtó Badics végső ítélete: miután úgy véli, véglegesen tisztázta, hogy a két Gyöngyösi István nem azonos személy, hanem csupán névrokonok, „...így Gyöngyösy Lászlónak azt a terjedelmes tanulmányát és adatközlését (*IK*, 1908, 194–204. és 338–346.), melyben az amarra vonatkozó levéltári adatokat mind a költőre vonatkoztatja: mint felületes, hibás s az olvasót tudatosan megtévesztő dolgozatot végkép ki kell törölnünk a Gyöngyösi-irodalomból. A megtévesztés, sajnos, annál károsabb, mert alaptalan véleményét egyéb téves föltevéseivel együtt későbbi dolgozataiban (*IK*, 1911, 223.; *Prot. Szemle*, 1912, *Uránia*, 1913–14.) nemcsak fenntartja, de mint bizonyosat hirdeti, s azokat már az irodalomtörténeti kézikönyvek is kezdték átvenni.”⁷

Az ezekre az adatokra épülő kötettervei, a *Gyöngyösy István és kora*, illetve az *Okiratok Gyöngyösy István életéhez* nem is válhattak valóra.

II.

Gyöngyösy László mint szépírói és tudományos kutatói ambíciókkal megáldott/megvert vidéki, a távoli végeken működő középiskolai tanár, igyekezett kora legjobb, legfontosabb, legbefolyásosabb fővárosi történészeivel-irodalomtörténészeivel kapcsolatot tartani. Erre részint szüksége volt önadminisztrációjához, kutatásai segélyezéséhez, írásai elhelyezéséhez, ugyanakkor tudományos összeköttetést jelentett számára az Akadémia-közeli körökkel. Jelenlétének bizonyítéka volt önmaga, de a külvilág előtt is. Levelezőpartnerei

6 I. m., 6.

7 Uo., 21.

között ott találjuk Riedl Frigyeszt, Thallóczy Lajost, a történész-levéltárost és politikust, az irodalomtörténész-történész Angyal Dávidot, egykori tanárát, a történetíró Márki Sándort, id. Szinnyi József bibliográfus-könyvtárost, az író Gábor Andort, s természetesen a Gyöngyösi-kutató Badics Ferencet s a nagykőrösi Arany-tanítványt, az *ItK*-szerkesztő lelkész és filológust, Szilády Áront – ez utóbbit többnyire Kiskunhalason kereste fel missziliseivel, képeslapjaival.

Gyöngyösy László hozzájuk írott, jelenleg ismert levelei ma az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában található. Belőlük szemelgetve igyekszünk tovább árnyalni az irodalomtudósok által rajzolt Gyöngyösy-portré vonásait. Főként azokat az adatokat, közléseket emeljük ki, amelyek irodalomszociológiai szempontból jelenthetnek újdonságot Gyöngyösy László életviszonyaira és áldatlan munkakörülményeire, megvalósult vagy csírájában maradt kutatási terveire, alkotói termésének bibliográfiájára nézve, illetve a levelezések irodalomtörténeti vonatkozásai közül a fontosabbakra hívjuk fel a figyelmet.

Ezen új ismeretek alapján úgy látjuk, hogy bár gyakori publikációival Badics Ferenc kritikai szövegkiadásai mellett sikerült a barokk költő nevét és emlékét a köztudatban ébren tartania, a 20. századi Gyöngyösi-recepció oly szerencsétlen alakulásában nem kis szerep juthatott a fáradhatatlan tollú Gyöngyösy László rokoni érzelmekre alapuló, túlbuzgó, olykor akár a történelemhamisításig is elmenő „ismeretterjesztésének”.

1. Riedl Frigyesnek

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár, 4 db., Beregszász, 1908. jún. 9. – 1913. febr. 7. között.

Beregszász, 1908. jún. 9. – „Szöllősről, Szigetről jöttem éppen haza kutató utamból, holnap újra útra kelek. Azt hiszem, emberi lehetőség szerint Isten segedelmével a hozzáférhető adatokat összegyűjtöm Gyöngyösi I. életéhez.” – Kisregények, kéziratok küldését ajánlja fel közlésre. A *Nagyasszony* már megjelent a *Vasárnapi Ujságban*, *A bártfai bíróban* régies a stílus, a „*Pusztai éjszakában* a hajdusági nyelv uralkodik, persze a dielektus tüntető fitogtatása nélkül.”

Beregszász, 1908. dec. 27. – „Nékem a Nm. Ministerium Gyöngyösy Istványa vonatkozó adatok kutatása végett hosszab szabadságot adott. Tizenhárom vármegye hivatalos és családi levéltáraiban kellene kutatnom. De eddigi irodalmi kutatásaim is csak költségbe kerültek. Nem is említve azt a kettős fáradságot, ami ilyen zug helyeken tanárkodó embert, amilyen magam is vagyok, nyomor követi, ha ilyen dologba elég balga befogni. Tetézi ezt az állapotot az a körülmény, hogy bal tudóm is meg van támadva, ami egy gimnáziumi tanárnak csakugyan kellemes dolog. Emiatt persze költséges életmódot is kell folytatnom. Mondanom sem kell, hogy a kutatásokkal járó folytonos utazgatás sok pénzt emészt fel. Evvel azonban a jóságos Úristen nem igen áldott

meg. Abbahagynom a dolgot már nem lehet, mert eddig is fontos adatok birtokába kerültem. Nem részletezhetem e levél keretében, de például már tudom, hogy Gyöngyösy I. nem *Csetneken*, de *Rozsnyón* halt meg 1704. júl. 24.-ikén 75 éves korában, tehát 1629.-ben született stbbi...” – Újfent ajánlja írásait, a „Nagyasszony” már megjelent a *Vasárnapi Újságban*, s általános tetszésre talált, *A számadó leánya* pedig még nem jelent meg sehol. „Én a régi magyar typosok írója vagyok, talán ez is helyet találhat a mai irodalom keretében is.” „Ez utóbbi kisregény a *Franklin* valamelyik újságjában előzetesen megjelenhetnék, mert így hamarabb utalványozhatná a pénzt.”

Beregszász, 1913. jan. 10. – A *Protestáns Szemlében* megjelent Gyöngyösy Istvánról írt, legutóbbi dolgozatát igaz tisztelettel küldi, hogy közleményei hiánytalanul megjelenjenek a címzettnél. – Hozzászokott már mindenféle mellőzéshez, de mint régi tanár, már jó ideje kérte, hogy egyetemi magántanárrá lehessen. A sokkal később folyamodó Papp Károlyt előtte habilitálták, de a kar „csak sehogyan és végképpen nem akar elfogadni, hat évi várakozás után írásban” kéri a határozatot, hogy törvényes módon a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz folyamodhasson. Azért kéri az ő közbenjárását, mert tavaly is hiába fordult írásos kérelmével a dékáni hivatalhoz. (Ceruzával ráírva: „feleltem febr. 2.”)

Beregszász, 1913. febr. 7. – Már hatszor kereste, Riedl anyjának mindig átadta a névjegyét is, és kérte őt, adja át tiszteletét. Ha a fővárosba utazik, ideje mindig nagyon ki van szabva, ezért nem várakozhatott rá. – „Újságot írhatok Méltóságodnak, a Kisfaludy-társaságtól jutalmazott »*Kosaras tót*« kisregény szerzője én vagyok!” Kéri, adja át hálás köszönetét Haraszthy Gyulának, akit ő nem ismer, de köszöni, hogy pártfogásába vette ezt az írását. – „A jövő tanév elejétől Budapestre költözöm, lehet azonban, hogy Budán vagy csak a környékén fogok lakni. Fel kell mennem, mert vidékről töredék-munkáimat – már látom – soha sem fogom tudni bevégezni. Most folytatom a Gyöngyösy Istvánra vonatkozó, bizony költséges és fáradságos levéltári kutatásaimat, s ha ezeket az utazásokat befejezem, rögtön hozzáfogok a *Gyöngyösy I. és kora* című munkám megírásához. Kiadót bajosan fogok kapni rá, az ilyen munkának pedig diszesen, illusztrációkkal kell megjelennie. Épen ezért igen jó helyre esett volna, ha az egész Széher Árpád-féle díjat megkapom.” – Mivel Budapesten akar megtelepedni, kéri, hogy az egyetemi magántanársághoz segítse hozzá. Amiről előadna, azt már írásban mind feldolgozta, java része meg is jelent. Ezért kéri, hogy a magántanársághoz szükséges „colloquiumok és próba alól” mentse őt fel, „hiszen régi tanár, régi előadó vagyok én már, levéltári kutatásaim is bizonyosan eltartanak a tanév végéig, tehát majdnem mindég uton kell lennem.”

2. *Thallóczy Lajosnak*

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár. 4 db., Budapest, 1915. jan. 17. – Budapest, dátum nélkül.

1. Budapest, 1915. jan. 17. – A Méltóságos Főtitkár urat (helyesen vsz. a Magyar Történelmi Társulat elnökét) kéri, hogy mivel két fiát már elvesztette a borzalmas háborúban, megmaradt utolsó gyermeke, Zoltán is két évvel korábban vonult be, mint kellett volna, s bevonulása előtt mellhártyagyulladásra kapott, segítse hozzá, hogy a Proviant-cursusra felvegyék. Lakcíme Budapesten: Bp., I. ker. Alkotás utca 34. I. em. 15. ajtó.

Budapest, 1915. júl. 30. – Kétségbeesve ismétli meg az előző levelében írtakat, s a helyzet azóta annyit romlott, hogy fiát beosztották a IX. Marschbatallionba, s azóta már Galiciában vagy Oroszországban van.

Ópályi (Szatmár m.) 1916. márc. 29. – Sanyarú körülményei miatt már nem olvas újságot, s csak szóbeszédből értesült, hogy kinevezték Szerbia kormányzójává a címzetet. Eddigi segítségét megköszöni, gratulál és jókívánásait fejezi ki. – Ő, hosszú szolgálata és „megtört kedélyállapota” miatt és a „rettenetes bérleti viszonyok következtében (kevés, kis szántóföldeim vetetlenek maradtak)”, kénytelen volt nyugalomba vonulni, „s most kínlódnék gazdasági dolgokkal, ha menne, s azért Ópályiban, a Szatmár megyei kis községben tartózkodom.” – Zoltán fiáért is szót emel, aki már kerek esztendeje van a fronton, öt hónapja hadnagy. Szeretné, ha visszatérhetne Balassagyarmatra, ahonnan kivitték. „Zoltán szlávul is tud a német nyelven kívül, kitűnően végzett jogász, 22 éves.” (Ráírva: „Nem lehet válasz ment.”)

Budapest, dátum nélkül, [1915–1916?]. – Végső, szorongatott helyzetében kéri Thallóczyt, hogy még egyszer vegye fia ügyét a kezébe. Tudja, mit írt érdekében Heinrich Gusztávnak, de a megváltozott körülmények miatt újra pártfogását kéri. A második proviant-cursusra is nehéz bejutni Zoltán fiának. Petőcz Sándor ezredes már harmadszorra terjesztette fel. Fia, ha tüdőbajában el nem pusztul, hajlandó lenne proviant-tisztként bentmaradni. „Talán Lónyai tábornagy úr útján is lehetne valamit kivinni. Feleségem nagyapja a Lónyayak falujában ref. pap volt.”

3. *Gyöngyösy László válasza a Magyar Írók Lexikona körkérdésére*

OSzK Kézirattára, Fond 36/2172.

Beregszász, 1913. jan. 13.

1. Születtem 1861. jan. 13-ikán Baranyában, Ungvár melletti kis faluban. Családom a költő Gyöngyösy I. családja.

A főgimnáziumot Ungváron végeztem, a theologia három esztendejét Sárospatakon, Debreczenben. A négyéves bölcséleti tanfolyamot a budapesti tudományegyetemen. Ugyanott tettem doctoratust. Mint tanárnak szaktárgyaim: magyar, német, latin; a magyar irodalom, nyelvészet és történelem doctora vagyok.

1882-ik év januáriusától 1886-ik év szeptemberéig hírlapíró voltam, a *Pesti Hírlap* rendes belmunkatársa, innen Mikszath Kálmán közvetítésével pár hónapig kiegészítőként a *Szegedi Napló* belső munkatársa. Nem tértem vissza a *Pesti Hírlaphoz*, mert 1886-ik év szeptember havától kezdve az aszódi ág. hitv. ev. Gimnáziumnál tanári állást vállaltam. Azóta tanári pályán működöm, de állandóan több lap vezércikkírója vagyok. Jelenleg a beregszászi főgimnáziumban működöm.

Dolgoztam vagy dolgozom a következő folyóiratokban: *Figyelő*, *Protestáns Szemle*, *Philologiai Közlöny*, *Irodalomtörténeti Közleményekben*, *Irodalomtörténetben*, *Uranában*, a következő hetilapokban: *Magyarország és a Nagyvilágban*, *Ország Világban*, *Vasárnapi Újságban*, *Élet és Literaturában*, a következő napilapokban: *Pesti Hírlap*, *Hazánk*, *Budapesti Hírlapban*, *Magyar Szóban*, *Budapest*, *Egyetértésben*, *Újság*, *Magyar Hírlapban*, *Magyarországban*, *Budapesti Napló*, *Ungban*, *Hevesvármegyei Hírlap* stbbi.

Megjelent tárczáim, elbeszéléseim, vezércikkeim, kritikái, irodalomtörténeti, pædagogiai stbbi cikkeimnek címét nagy számok miatt nagy munka volna elsorolni. Itt csak azokat a műveket említem fel, amelyek önállóan megjelentek.

1. *Hazulról*. 1888 (Elbeszélések.)
2. *Iskola és társadalom*. 1896.
3. *Arany János ifjúsága*. 1897.
4. *A magyar költő stílus megalakulása*. 1897.
5. *Az igazi*. Népdráma. 1897.
6. *Bártfai biró*. Regény. 1899.
7. *Magó lánya*. Regény. 1900.
8. *Arany János élete és munkái*. 1901.
9. *Arany János*. 1902.
10. *Belső emberek*. Regény. 1902.
11. *A régi ösvényen* 1903. (Versek.)
12. *Fiatal házások* 1903. Regény.
13. *Gyöngyösy István élete és munkái*. 1905.
14. *Mikszath Kálmán* 1911.

1–7. számú és a 10-ik számú könyveim elfogytak.

Kiváló tisztelettel:

Dr. Gyöngyösy László

Beregszász, 1913. jan. 13.

2. Ugyanott levelezőlap, Beregszász, 1913. febr. 5. Az Egyetemi Könyvtár Igazgatóságának, Bp. (IV:.) Szervita tér. – Jelzi a könyvtár igazgatójának, aki ekkor Ferenczi Zoltán volt, hogy a *Magyar Írók Lexikona* segédszerkesztőjének nevét elfelejtette, s ezért pótlólag így közli, hogy az Ev. *Egyházi és Iskolai Lapoknak* és a *Debreceni Protestáns Lap* hetilapoknak is állandó munkatárs volt, s jelenleg is az.

3. Ugyanott levelezőlap, Beregszász, 1913. febr. 7. – Újabb pótlást küld az írói lexikonba. Minthogy a *Kosaras tót* című regénye elnyerte a Kisfaludy Társaság pályázatán a Szeher Árpád-féle díjat, szeretné, ha azt is megírnák a lexikonba, hogy a *Tolvaj* című költői elbeszélése dicséretet kapott az Akadémiától a Nadasdy-pályázaton. (E levelek az OSzK-ban maradtak fenn, az Egyetemi Könyvtárban és Levéltárban, Knapp Éva szíves közlése szerint nem lelhető fel Gyöngyösy Lászlótól kézirat.) Gyöngyösy László fenti adatai végül majd csak az 1926-os Magyar Irodalmi Lexikonban és főleg a GULYÁS Pál gyűjtötte és VICZIÁN János által sajtó alá rendezett kötetben hasznosultak. (*Magyar Írók Élete és Munkái* XI, Új sorozat, Bp., Argumentum, 1992.)

4. Ismeretlenek

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, 1 db., Ms. 258/110.

1. Beregszász, 1912. jún. 21. – A címzettnek a *Belső emberek* című regénye utolsó példányát küldi el, mivel az érdeklődik a magyar szépirodalmi munkák iránt, s akinek „remek, igazi magyar munkái” neki örömet szereztek. A címzettel mint a *Szegedi Napló* munkatársa, több ízben is bejárta a tanyavilágot és Dorozsmát, korteskedés céljából, amikor és ahol Enyedy volt a követ. „Egy alkalommal veszélyben is forgottunk: a városi fogat részeg kocsisa kifordított bennünket.” Azóta őt mindenfelé hányta a sors, most állami főgimnáziumi tanár. A könyve után egyébként, amellet, hogy néhány érző lélek agyba-főbe dicsérte, „a varjú se káromgott”.

5. Angyal Dávidnak

MTAK Kézirattára, 2 db., Ms. 808.

Beregszász, 1912. jún. 5. – A Lipót-kor eléggé ismeretlen a magyar történészek előtt, feltárása érdekében neki is sokfelé kellett kutatnia. Ennek eredményeként írt egy 5–6 oldalnyi terjedelmű tanulmányt, kéri, hogy jelentesse meg vagy juttassa vissza. (Angyal Dávid ez évtől volt a *Történeti Szemle* szerkesztője. Lakáscíme: Bp., II. Retek u. 37.)

Levelezőlap, Beregszász látképével, 1912. jún. 22. – Köszöni megtisztelő sorait. Lába kimarjult, ágyban kellett maradnia. Mindegy, hogy dolgozata mikor jelenik meg, csak megjelenjék, „mert ez a magyarság ügye”.

6. Márki Sándornak

MTAK Kézirattára, 5 db., Ms 5161/1178–1182.

Máramarossziget, 1892. dec. 17. – Mint ev. ref. lyceumi tanár írja a levelet, s arra kéri a címzettet, mivel elveszett a *Századok* azon füzeté, melyben Márkinak a *nagyfalusi Arany nemzetségről* című cikke megjelent, s a kötethez pedig nem tud hozzájutni, küldje el neki pénzért vagy kölcsön.

Bártfa, 1903. dec. 22. – Mint egykori tanítványa, akinek az *Arany János élete és munkái* című művét is támogatta, kéri, hogy ha a budapesti történeti kurzuson egyszer említett paleográfiai tankönyve megjelent, küldjön neki három példányt, árát postafor-dultával megküldi.

Bártfa, 1913. aug. 12. – Gyöngyösy Istvánra és korára vonatkozó németországi kutatásairól megjőve arra kéri, hogy egy korábbi *Századok*-számban megjelent Thaly-írással kapcsolatosan adjon neki felvilágosítást. (Kérdése az alábbi problémakörre irányul: Bercesényi „...mielőtt Kollonics kész szolgájából kuruccá lett volna, s Rákóczival tanácskozásait elkezdte, rá nézve igen sérelmes dolgot tapasztalt az eperjesi katonai parancsnok részéről.”)

Bártfa, 1913. aug. 30. – Bártfát ábrázoló képeslapon Iványi Béla bártfai okirat-kiadását ajánlja Márkinak. (Márki Sándor címe: Kolozsvár, Eszterházy u. 6.)

Budapest, 1918. ápr. 4. – Az *Arany János élete és munkái* című művéhez adatokat gyűjtve sok időt töltött el Szalontán egykor. Örömmel olvasta a címzettnek az *Irodalomtörténet*ben megjelent becses cikkét, amelyben Rozvány Györgyről írva annak buzgóságát ugyanúgy méltányolta, mint ő. A *Budapesti Szemlé*ben egy, a szalontai dolgokat nem ismerő ember, teljes tudatlansággal őt is elmarasztalta, felelt rá az *Irodalomtörténet*ben, de a másik újra válaszolt. Most azt az eredeti Arany László-levelet keresi, amely bizonyítja, hogy Rozvány György eszméje volt a Csonka torony Arany-múzeumra alakítása. Rozvány lerajzolta, hogyan képzei el, s megküldte Arany Lászlónak, akitől gúnyolódó és lekicsinylő válasz kapott Rozvány. Arany László még *A nagyidai cigányokból* a fejére is idézte: „Tökéletes terv, csepp híja se látszik, ha netalántán a kivitel hiányzik.” (Helyesen: Tökéletes a terv, mi híja sem látszik, / Netalántán még a kivitel hiányzik. – Második ének.) Látszólagos kudarca ellenére Rozvány naivul ismételte Gyöngyösy László előtt: „Dehogy, dehogy, olyan bogarat adtam a fejébe, ami ott motoszkálni fog!” És igaza lett: Arany László pénzt adott a restaurálásra. Kérdése Márki Sándorhoz, hogy olvasta-e Rozvány levelét, mert ő lemásoltatta, de elveszítette a másolatot.

7. Id. Színnyei Józsefnek

MTAK Kézirattára, 4 db., Ms 777/70–73.

Máramarosziget, 1892. dec. 25. – „Én ugyan az ország szélén lakom, de azért Aranyról egészen Pestre költözéséig fontos és ismeretlen adatok birtokában vagyok.” – Ám hogy rendesen feldolgozhassa anyagát több újságra és könyvre lenne szüksége, kéri, küldje meg őket, mert ő szegény kálvinista tanár lévén nem mehet Pestre.

Temesvár, 1894. nov. 11. – Felszólítására küldi irodalmi munkássága bővebb rajzát. Kéri, hogy hagyja benne, amit Szöllösy Antal kurátorról írt, mert ez az egyházkerületi határozat a kálvinista tanárság életében, másrészt, hogy nyoma maradjon „ennek a

bolond kálvinista kurátornak,” aki ilyenek miatt dühöngő tud lenni, „és küzd a tanárok tekintélyének lealacsonyításán”.

Temesvár, 1894. dec. 8. – Néhány napja írt néhány kiegészítő sort életrajzához, megkapta-e a címzett?

Bártfa, 1898. nov. 3. – A Szana-féle régi *Figyelő*ben vsz. Szathmáry Károly tollából olvasott egy cikket, amely az 50-es évek fővárosi íróiról, újságíróiról szól és a viszonyokat ecseteli. Arany is ez idő tájt szerepelt ott hírlapszerkesztőként. Mivel folytatni szeretné Arany-kutatásait a már megjelent kötete után is, el kéne olvasnia e cikket. Kéri Szinnyeit, írja meg, hogy melyik fővárosi nyilvános könyvtárból hozathatná meg e számot. „Mert ehhez, mint állami tanárnak, jogom van.”

8. Gábor Andornak

MTAK Kézirattára, Ms 4491/168.

Budapest, 1919. ápr. 10.

Gábor Andor ügyvezető Elvtársnak. Otthon, Hírlapírók szervezete. – Kéri a drámaírói szakszervezetbe való felvételét. A Kolozsvári Nemzeti Színházban előadták *Igazi* című drámáját. A *Piros kakas* című szatírája előadásra el van fogadva. A *Viharban* című drámája is elkészült. Huzamos ideig a *Pesti Hírlap* színházi referense volt. 1891. aug. 11-én a volt Fővárosi Lapokban *Jászai Mari Elektrája* címmel kifejtette, hogy a „színészek játékaról való általános, semmitmondó szölamok helyett” a „színháznál egész szerepéről beható képet és elemzést kell nyújtani,” mert csak így szolgálható „a művészet ügye és a nagy színészek emléke.”

Badics Ferencnek

MTAK Kézirattára, 2 db., Ms 10.059.

Beregszász, 1909. nov. 10. – A címzettet „Nagyságos Igazgató Úr”-nak szólítja, mivel ekkor gimnáziumi igazgató volt. Beszámol Gyöngyösi-kutatásai legújabb eredményeiről. A költő sárospataki tanulmányairól írja: „Sárospatakon a régi diákok névsora eredetiben nincsen meg, csak egy kései másolat, az is pontatlan. Ott csak annyit találtam Gy-re vonatkozólag: Stephanus Gyöngyösy 1653. Édes kevés, hitelesnek se tartottam. De e másolatból megtudtam, hogy az eredeti Vásárhelyen van. Ott van egy literatus barátom, aki betűhíven kiírta, mert egyszerre három Gyöngyösy Istvánról is van szó, s így teljesen zavarban voltam. De e kiírásokból már látom, hogy az egyik meghalt, a másik Gönczre ment papnak, csak a harmadik bejegyzés vonatkozhatik Gyöngyösyre. Ez betűhíven a következő: Stephanus Gyöngyösy Anno 1653. Valedixit. Tehát ekkor már nem volt ott, 52-ben már nősült, de 52-ben még ott lehetett.” „Hogy ez csak azon Gy. I.-ra vonatkozhatik, azt onnan következtetem, hogy Gy. I. 'Catalogus Nobilium Stud. Coll. Patak' tanulói közt szerepel.”

Váradon nem talált semmit Gyöngyösivel kapcsolatban. „Wesselényi egykorú pecsétjét Újhelyen láttam, Kassán Gyöngyös I. használt pecsétjét láttam. Ez Wesselényi gyűrű. Bizonyos, hogy e pecsét szerint nem az orrában van a három *nyíl* vagy *toll*, hanem a lábában tartja a három águ ágat, mint Wesselényi egykorú pecsétjén látszik. Különben a költő fia, *István* olyan pecsétet használ, amelyen hattyu és szájában hal van.”

Beregszász, 1910. jan. 2. – Újév alkalmából jókívánásait küldi. „A balassa-gyarmati Igazgató Úr értesített róla, hogy Nagy Ivántól említett két munkája Gyöngyösnek Nagyságodnál van. Hogy méltóztatik vélekedni: Gyöngyös munkája-e? Legalább részben csakugyan a költő kézírata-é? Természetesen én is szeretném olvasni.” Kitől kaphatná meg? – „Palinodia eredeti kézírata nálam van. Dugonics eltérő variánsait, illetőleg javításait kiírogattam, de most az eredeti kiadásra volna szükségem. Hogy juthatnék hozzá? Úgy tudom, az egyetemi könyvtárban van.”

Szilády Áronnak

MTAK Kézirattára, Ms 4433/382–415.

Az 1895. ápr. 10-e és 1914. márc. 13.-a közötti levelek nagy része Szilády Áronhoz mint az *ItK* szerkesztőjéhez íródott. E keretek közt nincs elegendő hely arra, hogy minden kézirat-felajánló, illetve a szövegek sorsáról érdeklődő levelet ismertessünk. Csak a fontosabb, informatívabb darabokra koncentrálunk.

Temesvár, 1895. ápr. 10. – 1893-ban megírta Arany ifjúságának történetét Kőrösi tanárságáig. Bár töredék, s ezért a Kisfaludy Társaság Arany-életrajz pályázatán nem díjazhatták, de arra érdemesnek találták, hogy a társaság évlapjában megjelenjék. (Erről Gyulai Pál értesítette.) Beöthy Zsolt szerkesztő azonban 11 levelét sem méltatta válaszra! Kéri, hogy a címzett adja ki a művet. – Szívesen átmenne Kiskunhalasra a gimnáziumba tanítani, ha a fizetése nem lenne kisebb az államinál. Tanári oklevelét 34 éve Pesten szerezte magyarból és németből, az alsó 4 osztályig van latinból képesítése. – Elkapta a maláriát, most 8 hétre Gemzsére megy szanatóriumba; utolsó posta Gyüre, Szabolcs m.

Bártfa, 1902. okt. 23. – Intézetük nem tudja beszerezni az RMKT-t, kéri, küldessen, kifizetik. Aranyról sok ismeretlen adat, kiadatlan költemény van birtokában, valamint Gyöngyös-oklevelek, eredeti okiratok, melyek új fényben világítják meg életrajzát. Kiadásukhoz kéri támogatását.

Bártfa, 1904. május 9. – A Gyöngyös-féle okiratokhoz rajztanár kollégája, Molnár Gyula most festi a Gyöngyösiek nemesi címerét.

Beregszász, 1904. ápr. 28. – Gr. Andrássy Gyula szabadságot szerzett számára, s ajánlólevelet adott a magyarországi vármegyei és egyéb levéltárakba. De az utazás költségei meghaladják erejét, kéri, hogy az Akadémiától segítsen számára támogatást szerezni.

Bártfa, 1904. szept. 29. – A Gyöngyösyről írt munkája már 3 éve az *ItK*-nál fekszik, Dézsi Lajostól értesült, hogy ebben az évben sem lehet szó már a közlésről. Pedig

februárig meg kéne jelennie. Ugyanis szerencsétlen körülmények között él. Idegbaja miatt nehezen túri a gimnáziumi zajt, ezért megpróbál ref. főiskolánál könyvtárnoki állásba jutni. Ilyen vizsgával rendelkezik, még magyar irodalom órákat kellene adnia. Ezt már kibírná. Ehhez azonban szükség van egyetemi magántanári kinevezésére. Sok irodalomtörténeti munkát írt, de egyik főműve a Gyöngyös-dolgozat, ezért kéri, hogy jelenjék meg februárig, mert erre a vizsgához szüksége van.

Budapest, 1904. okt. 13. – Okt. 27-ig Pesten van, a választ még Bártfára kéri. Örömmel értesül arról, hogy közlik dolgozatát, a korrektúrát Dézsivel szeretné kijavítani. Javítási kérései vannak, az egyik az I. fejezet 10. bekezdésben: „Kálvinista ember után odaírandó: »legvalószínűbb azonban, hogy Szelepcsényi érsek térítette ki hitéből, mikor a füleki várfogságból kiszabadította.« – Láttuk: Badics éppen ennél a pontnál mutatott rá Gyöngyös László súlyos tévedésére.

Beregszász, 1908. márc. 29. – Ung vármegye ez év május 31-én ünnepli Gyöngyös emlékét, és emléktáblát leplez le. Meghívják a tudományos társaságokat, köztük Gömör vármegyét, ahol alispán volt, „de én meg szeretném hivatni Heves vármegyét is, melynek több mint huszonhárom esztendeje másodalispánja, szolgabírája és követe volt. Ezt tőlem épen most felfedezett okiratok egész sora bizonyítja...” Ezért sürgeti a közlést, hogy arra hivatkozva hívhassa meg őket. – Mint Badics bírálatából kitűnt: bár ne tette volna!

15. Beregszász, 1908. ápr. 17. – Újra megemlíti a hevesiek meghívását. – „Én bizony betegeskedem... A munka már nem megy úgy, mint azelőtt. Elkedvetlenít az is, hogy egyetemi magántanárságom ügye sehogy se halad. Az illető Urak Szinnyey Ferenczet már megtették annak, most Császár Ferenczet akarják, tehát a fiatalokat viszik előre...”

16. Beregszász, 1908. aug. 20-i pecsét. – A Gyöngyös-dolgozat folytatását küldi. „Folyamodtam a Polg. Tanítóképző (Budán) irodalomtörténeti tanszékére. Nem tudom, lesz-é eredmény.”

17. Beregszász, 1908. szept. 27. – Látja, hogy közleménye alá odaírták, hogy befejező közlemény. Ő folytatni akarja még. Kéri, mint „szegény, elnyomott vidéki író” vegye pártfogásába.

20. Beregszász, 1910. febr. 10. – Továbbra is gyűlnek Gyöngyös-adatai, bár van belőlük Sziládynál is elég, s talán bajos is mindig Gyöngyösvel foglalkozni. Kérése: 28 éve, hogy zughelyeken tanárkodva foglalkozik irodalommal. Igaz, nem sok eredménnyel, de mégis tett valamit a magyar kultúráért, s nem veszett el a vidéki életben. Most, különösen irodalomtörténeti kutatásai révén óhajtana az Akadémia levelező tagja lenni. „Remélem Heinrich, Badics, Riedl, talán Beöthy urak támogatását, ajánlásom esetén két előkelő tiszteleti tag pártfogását is.” Kéri Szilády támogatását ez ügyben is. Felsorolja önállóan megjelent művei listáját, illetve azokat a lapokat, ahol irodalomtörténeti értekezései megjelentek.

24. Beregszász, 1911. máj. 2. – Újabb Gyöngyös-dolgokat küld, és vannak is készülöben még. „Akadémiai levelező tagságom pórul járt. Badics Úr írta nekem, hogy

ezt nagyon hűvösen fogadták. Munkáimat se ismerik, pedig a tagok nagy része vagy tanárom volt, vagy iskolatársam. Ez utóbbiak régen benne vannak, én pedig csak 30 évi írói működés után mertem pályázni.”

26. Beregszász, 1912. máj. 5. – Kisebb adattári dolgokat szeretne közölni Aranyról és Mikszáthról. Papp Károlyt habilitálták egyetemi tanárként, pedig ő előbb folyamosított, de iratai Riedl Úrnál hevernek.

27. Beregszász, 1912. nov. 23. – Újfant Gyöngyösy-cikkkel jelentkezik. El akar menni Heidelbergbe, mert a nyomok azt mutatják, hogy Gyöngyösy ott is járt.

29. Beregszász, 1913. máj. 3. – Újabb Gyöngyösi-adatok kerültek elő, de még készül Lőcsére, Besztercebányára, Nógrádba, Pozsonyba. Kéri, hogy a korábban küldött Mikszáth-cikkét ne közöljék.

30. Beregszász, 1913. szept. 18. – Gárdos A., a Franklin igazgatója szerint a Gyöngyösy-kötet 45 ívének kiadása kb. 3000 koronába kerülne. Ung megye, mint a szülőhely, talán hozzájárul 800 koronával, ő már eddig is rengeteget költött az utazásokra, kéri, hogy az Akadémia támogatását segítsen megszerezni.

31. Budapest, 1914. febr. 25. – A jelzett mű kész, átadta a főtktár úrnak, kéri az Irodalomtörténeti és a Történeti Társaság segítségét. Úgy látja, hogy az *ItK* szerkesztését legnagyobb részben Császár végzi. Őt, bár nem vétett neki, állandóan támadta. Nemcsak Arany-könyvét, hanem ahol nem is kompetens, Gyöngyösyt is.

32. Budapest, 1914. márc. 13. – Császárnál is járt Gyöngyösy kéziratái ügyében, de ő kijelentette, hogy nála nincsenek. Az Akadémia segítségével megjelenik műve Gyöngyösyről, ahhoz kellenének a dokumentumok, kéri őket visszajuttatni.

33. Dátum és hely nélkül. – Mély hálával köszöni meg, hogy Szilády tudakozódott fia ügyében, akinek Halason akart patikát – nem venni, mert annyi pénze nincs, hanem csak – bérelni. De csaló módon, a valóságosnál vonzóbbnak hirdették meg, és ők csak ráfizettek volna. Újabb Gyöngyösy-adalékokat küldene a bentlevők kiegészítéséül. Most értesült, hogy az Akadémia szépirodalmi szakosztályában négy tagsági hely van üresedésben. Őt most már Andrássy gróf is pártfogolná. 30 év írói pályafutása után, több kötettel a háta mögött, 2500-nál is több tárca, cikk, kisebb-nagyobb irodalomtörténeti dolgozat szerzője.

Gyöngyösy-kutatásaival sincs szerencséje. Még menni akar Balassagyarmatra, Lőcsére, Nagyváradra, Enyedre, Vásárhelyre, Csíkszeredára. De se szabadsága, se pénze. Ő, aki könyvek között élte le az életét, jó előadókészsége van, már csak nyelvtant taníthat az alsó osztályokban! Mert „tudományt és nem ferdtéteket tanítottam”. Folyik az állami iskolák katolizációja, s ha ez van náluk a Tiszaháton, ahol színikávinisták vannak, mi történhetik másutt: igazgatók, tanárok sorra belépnek a kongregációba. Még el akar menni Bécsbe és Heidelbergbe is. További szabadságra lenne szüksége, ehhez kéri Szilády Áron segítségét.

34. Dátum és hely nélkül. – Okiratokat és a Gyöngyösy–Horváth-család címerét küldi, Molnár tanár, aki készítette, a klisé után az eredetét szeretné visszakapni. A könyv

különnyomat formájában jelenhetne meg. Az Athenaeum vállalkozhatna a munkára, s az Akadémia megőlegezhetné a néhány forintot. Címjavaslata: *Okiratok Gyöngyösy István Életéhez*. Közli: Gyöngyösy László.